

Ο Λαβύρινθος του Ίωνα Βορρέ

Το ομώνυμο μουσείο στην Παιανία Αττικής

Ιστορικό

Σε απόσταση είκοσι μόνο χιλιομέτρων από το κέντρο της Αθήνας στέκει εδώ και αρκετές δεκαετίες η κατοικία του Ίωνα Βορρέ, ένα από τα ωραιότερα και πιο πρωτότυπα σπίτια που έχω συναντήσει στην ελληνική επικράτεια. Δεν πρόκειται όμως για μια συνηθισμένη κατοικία –απόρροια του ασυνήθιστου δημιουργού του, η οποία λειτουργεί ως μουσείο από το 1983–, αλλά για ένα πολιτιστικό ίδρυμα που στεγάζει με περισσή φροντίδα μια εξαιρετική συλλογή που μετεωρίζεται ανάμεσα στη λαογραφική παράδοση του ελλαδικού χώρου και τη σύγχρονη νεοελληνική τέχνη.

ΚΕΙΜΕΝΟ:
Γιάννης Πολυβώτης

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ:
Εύα Πολιουδάκη, Marcello Licitra

Η διαφάνεια, το φως, το νερό και η υλικότητα ως εργαλεία ανάδειξης του μουσειακού περιεχομένου, σε μια σύνθεση που δημιουργεί οπτικούς συνειρμούς με την αιγαιοπελαγίτικη αρχιτεκτονική

Οπτική σύνδεση και συνέχεια μεταξύ Πινακοθήκης και υπαίθριας αυλής

Μεσοκαλόκαιρο πρωινό Σαββάτου και περιμένω στην Κυψέλη, έξω από την πολυκατοικία όπου μένω, να φτάσει η Ειρήνη. Για να περάσει η ώρα ρίχνω μια βιαστική ματιά στον χάρτη και στη σημερινή διαδρομή ως τα Μεσόγεια, ανατολικά του Υμηπτού, και την Παιανία, εκεί που βρίσκεται εδώ και μερικές δεκαετίες το Μουσείο Βορρέ. Η Ειρήνη δεν αργεί, το μικρό της σιτροέν καταφτάνει φορτωμένο με φίλους τους οποίους καλημερίζω ενώ ταυτόχρονα προσπαθώ να στριμωχτώ στο πίσω κάθισμα. Ευτυχώς, η πόλη είναι άδεια, οι περισσότεροι έχουν φύγει μακριά από το κλεινόν άστυ προς αναζήτηση δροσιάς, και το ταξίδι μας

αποδεικνύεται σύντομο. Μέσα σε μισή ώρα έχουμε φτάσει στην πόλη-προάστιο της Παιανίας –γενέτειρα του ρήτορα Δημοσθένη– και στον χώρο στάθμευσης του Μουσείου Βορρέ το οποίο ανοίγει τις πόρτες του στο φιλοπερίεργο κοινό μόνο για λίγες ώρες κάθε σαββατοκύριακο.

Στην είσοδο του μουσείου μάς υποδέχονται με μια ανεπιτήδευτη ευγένεια ο Νεκτάριος και ο Αναστάσης, οι εγγονοί του εκπληκόντος πλέον Έωνα Βορρέ (1924–2015), του εμπνευστή και «προπάτορα» του ομώνυμου ιδρύματος. Χωρίς χρονοτριβή, μας παίρνουν από το χέρι για να μας ξεναγήσουν στο σπίτι

του ασυνήθιστου παππού τους, στα ενδόμυχα ενός υπέροχου λαβύρινθου, ενός πολιτιστικού συμπλέγματος – γέφυρα ανάμεσα στη λαϊκή ανώνυμη παράδοση του ελλαδικού χώρου και στη σύγχρονη νεοελληνική τέχνη.

Όλβον Βορρές γεννήθηκε στην Ελλάδα την εποχή του Μεσοπολέμου και μόλις ενηλικιώθηκε –εν μέσω του Β' Παγκοσμίου Πολέμου– έφυγε για σπουδές στον Καναδά όπου έμεινε και δραστηριοποιήθηκε επιχειρηματικά για περίπου δύο δεκαετίες. Το 1964 επιστρέφει στην Αθήνα, σε μια μεταπολεμική Ελλάδα που εκσυγχρονίζεται επί τροχάδην μέσω του ανηλεούς τσιμέντου,

της διεθνοποιημένης αισθητικής και της περιβαλλοντικής φθοράς. Η μεταμόρφωση αυτή τρομάζει τον μεγαλοαστό Όλβον ο οποίος σε μια επίσκεψη σε φίλους στο –τότε– χωριό της Παιανίας συναντά εκεί την ηρεμία που αποζητούσε. Η αυθεντικότητα του τόπου και η γαλήνη του φυσικού τοπίου τον εμπνέουν να στήσει εκεί το προσωπικό του όραμα: «να παρουσιάσει την πολύτροπη, ευγενική αρμονία και ωραιότητα της παραδοσιακής Ελλάδας, σε όλες τις αρχιτεκτονικές και διακοσμητικές παραλλαγές της». Αγοράζει αρχικά μια έκταση δύο στρεμμάτων την οποία, κατά τα επόμενα χρόνια, σταδιακά επεκτείνει συνενώνοντας παρακείμενες ιδιοκτησίες –28 στον αριθμό!–, σε μια οργανική χωρική εξάπλωση συνολικής πλέον επιφάνειας έντεκα στρεμμάτων.

Εντός αυτής της έκτασης βρίσκονταν εξ αρχής δύο παραδοσιακά χωριάτικα σπίτια, ανεξάρτητα μεταξύ τους και χωροθετημένα σε διαφορετικά επίπεδα, καθώς και τα υπολείμματα ενός σταύλου και ενός πατητηριού, κατασκευές που χρονολογούνται από την εποχή της τουρκοκρατίας στις αρχές του 19ου αιώνα, ως και τις αρχές του 20ού αιώνα. Όλβον Βορρές, σε συνεργασία με τον αρχιτέκτονα Μιχάλη Φωτιάδη –ενός εκ των αρχιτεκτόνων του Μουσείου Ακρόπολης–, αποκαθιστά το υφιστάμενο κτηριακό απόθεμα, συμπληρώνει τις ελλείψεις με νέες προσθήκες για την κατασκευή των οποίων χρησιμοποιεί παραδοσιακά υλικά, τεχνικές και τεχνοτροπίες. Το αποτέλεσμα παίρνει το όνομα «Πυργί» –απόρροια των δύο μικρών πύργων που είναι το κύριο αρχιτεκτονικό τους γνώρισμα–, όπου σε συνδυασμό με την προσθήκη παρακείμενων νεόδμητων κτηρίων, δημιουργούν ένα ενιαίο συγκρότημα, συνολικής έκτασης 4.500 τ.μ., που μου θυμίζει την «ακυβέρνητη» –φαινομενικά– δομή ενός μινωικού ανάκτορου, ενός μικρού χωριού που περιβάλλεται από αυλές, δέντρα και κήπους, χωρίς να μπορώ να διακρίνω οποιαδήποτε νοτιή γραμμή μεταξύ παλιού και νέου. «Το Πυργί δεν είναι μια

Οι εξωτερικοί χώροι ακροβατούν ανάμεσα στη λαϊκή αρχιτεκτονική και τη μεσογειακή χλωρίδα

ακριβής αναστήλωση παλαιών ελληνικών παραδοσιακών σπιτιών. Είναι μάλλον μια αναδιαμόρφωση ελληνικών λαϊκών και αρχιτεκτονικών στοιχείων καθώς και αντικειμένων, ώστε να προβληθεί η πηγαία ομορφιά τους και η πρακτική τους αξία».

Το οικιστικό αυτό σύμπλεγμα δεν αποτέλεσε απλώς την προσωπική κατοικία του Ίωνα Βορρέ –και της οικογένειάς του– μέχρι τον θάνατό του το 2015. Ήδη από τη δεκαετία του '60 και τον επαναπατρισμό του, οραματίζεται να δημιουργήσει μια κιβωτό, εντός της οποίας επιθυμεί να διαφυλάξει την πολιτιστική κληρονομιά ενός παρελθόντος που απομακρύνεται βάνουσα από το παρόν μας. Αρχίζει, λοιπόν, να ταξιδεύει στην ελληνική επικράτεια και να συλλέγει γούρνες, κιούπια,

μυλόπετρες, ποτίστρες, καθημερινά σκεύη, κεραμικά, έπιπλα, πόρτες, υπέρθυρα, εικόνες, χαλιά, παιδικά παιχνίδια, αρχιτεκτονικά μέλη, πιθάρια και κάθε λογής απτά αντικείμενα της λαϊκής παράδοσης, τα οποία οι ιδιοκτήτες τους εγκαταλείπουν σε αποθήκες ή επιθυμούν να πετάξουν, σε μια εποχή όπου το παλιό καταλαμβάνει χώρο και εμποδίζει την κίνηση προς ένα πιο ελπιδοφόρο μέλλον. Ο Νεκτάριος μας πληροφορεί ότι ο παππούς του ήταν γνωστός στους κύκλους των εργολάβων της Αθήνας, καθώς εκείνοι τον καλούσαν τελευταία στιγμή, λίγο πριν την κατεδάφιση των παλιών σπιτιών, σε περίπτωση που ενδιαφερόταν να περιμαζέψει τυχόν ανεπιθύμητα «σκουπίδια» που κανείς πλέον δεν ήθελε. Παράλληλα με τη συλλογή κειμηλίων

Ο πέτρινος μύλος του ελαιοτριβείου μεταμορφωμένος πλέον σε σύγχρονο τραπέζι. Φωτ. Marcello Licitra

Αντικείμενα –διακοσμητικά και πρακτικά– της λαϊκής παράδοσης του ελληνικού χώρου συνταγριασμένα στον λιτό εσωτερικό χώρο του «Πυργί»

της ανώνυμης λαογραφίας –που καλύπτει μια ευρεία χρονική περίοδο των τελευταίων 2.500 χρόνων–, ο Ίων Βορρές «ερωτοτροπεί» και με την «επώνυμη» τέχνη των τελευταίων αιώνων που περιλαμβάνει έργα τέχνης (χαρακτικά, ζωγραφικοί πίνακες, γλυπτά, δείγματα επιγλοποιίας κ.ά.) τόσο από την εποχή της μετεπαναστατικής νεότερης Ελλάδας που το βλέμμα της στρέφεται με προσήλωση προς τη Δύση, όσο και από τις πιο πρόσφατες δεκαετίες της μοντέρνας και σύγχρονης νεοελληνικής τέχνης (Εγγονόπουλος, Τσαρούχης, Φασιανός, Μελά, Takis, Μόραλης, Ζούνη, Μποστ, Σπυρόπουλος, Κουνέλλης κ.ά.).

Όπως είναι φυσικό, η πενταμελής παρέα έχει διασπαστεί. Αν και ξεκινήσαμε μαζί από τον

χώρο της εισόδου, ο καθένας χάραξε τη δική του πορεία στεκόμενοι οπουδήποτε –στο «Πυργί», στην Πινακοθήκη, στην κατάφωτη αυλή των υπαίθριων γλυπτών, στην πτέρυγα «Γιάννης Σπυρόπουλος»–, έρμαιοι του ιδιότυπου αυτού λαβύρινθου των 6.000 εκθεμάτων, που με τόσο μεράκι έστησε ο Βορρές – και συνεχίζουν να στήνουν οι επίγονοί του. Ανταμωθήκαμε ξανά στο τέλος της περιήγησης, στο υπαίθριο αναψυκτήριο του κεντρικού κήπου, περιβαλλόμενοι από εξωτερικούς τοίχους κτισμένοι με το παραδοσιακό σύστημα της ξερολιθιάς,

από δέντρα και θάμνους της μεσογειακής χλωρίδας –σε μια πανδαισία 120 ειδών: λεμονιές, πεύκα, λυγαριές, βαλανιδιές, χαρουπιές, σκίνοι, αμυγδαλιές, βουκαμβίλιες, τριανταφυλλιές, λεβάντα κ.ά.–, από μια φωλιά γερακίων (!) που βρήκε καταφύγιο στο ψηλότερο κυπαρίσσι, από μικρές τεχνητές λίμνες σκεπασμένες με νούφαρα, από σποραδικά λαογραφικά υπαίθρια αντικείμενα και από καθημερινούς ανθρώπους – περίοικοι και μη– που φτάνουν ως εδώ, στην ανθρωπογενή και φυσική όαση του ιδρύματος Βορρέ.

Λίγο αργότερα αναχωρούμε από το μουσείο πλήρεις αισθημάτων. Στο ταξίδι της επιστροφής αναρωτιέμαι τι είναι εκείνο που παρακινεί τους ανθρώπους να αποκόπτονται από τις ρίζες τους προκειμένου να μεταμορφωθούν σε κάτι καινούριο. Προσπαθώ ίσως να αντιληφθώ τα όρια της δικής μου αισθητικής, εμπνεόμενος από το παράδειγμα του Ίωνα Βορρέ που έβλεπε την ομορφιά εκεί που οι υπόλοιποι έβλεπαν κάτι το περιττό και άχρηστο. Όπως μάλιστα ο ίδιος έχει εύγλωττα αναφέρει: «Κάθε καλλιτεχνικό έργο εκφράζει μια δική του ανεξάρτητη

Γιάννης Κουνέλλης
(1936-2017)

Οποιοδήποτε
αρχιτεκτονικό μέλος
του μουσειακού
συμπλέγματος
στέκει αφορμή για
παρατήρηση και ρέρβη.
Φωτ. Marcello Licitra

Το καθιστικό της κατοικίας σε άρρηκτη σχέση
με τη φύση και την τέχνη, τις δύο μεγάλες
αγάπες του Ίωνα Βορρέ

Στον κεντρικό κήπο, ανάμεσα σε φυτά και υπαίθρια απομεινάρια της λαϊκής κληρονομιάς, οι επισκέπτες μπορούν να ολοκληρώσουν την περιήγησή τους στο αναψυκτήριο του μουσείου

Η παλιά «σκαλιστή» όψη του σύγχρονου τμήματος του μουσείου Βορρέ.
Φωτ. Marcello Licitra

και απόλυτη αλήθεια και πραγματικότητα. Και ακριβώς λόγω της ανεξάντλητης ιδιαιτερότητας, προσωπικότητας και ποικιλίας της καλλιτεχνικής έκφρασης, πιστεύω ότι η τέχνη είναι η μεγαλύτερη επιβεβαίωση ελευθερίας που έχει την τύχη να απολαμβάνει ο άνθρωπος». Θα συμφωνήσω μαζί του, θα πρόσθετα απλώς και τη λέξη «προνόμιο» δίπλα στη λέξη «τύχη».

Ώρες λειτουργίας

Σάββατο & Κυριακή: 10:00-14:00
Καθημερινές κατόπιν συνεννόησης, για ομάδες άνω των 20 ατόμων.
Πάροδος Διαδόχου Κωνσταντίνου 1,
Παιανία, Αττική

Τηλέφωνα Επικοινωνίας:

210 6642520, 210 6644771

Email: info@vorresmuseum.gr
www.vorresmuseum.gr